

Çesk Gjoni

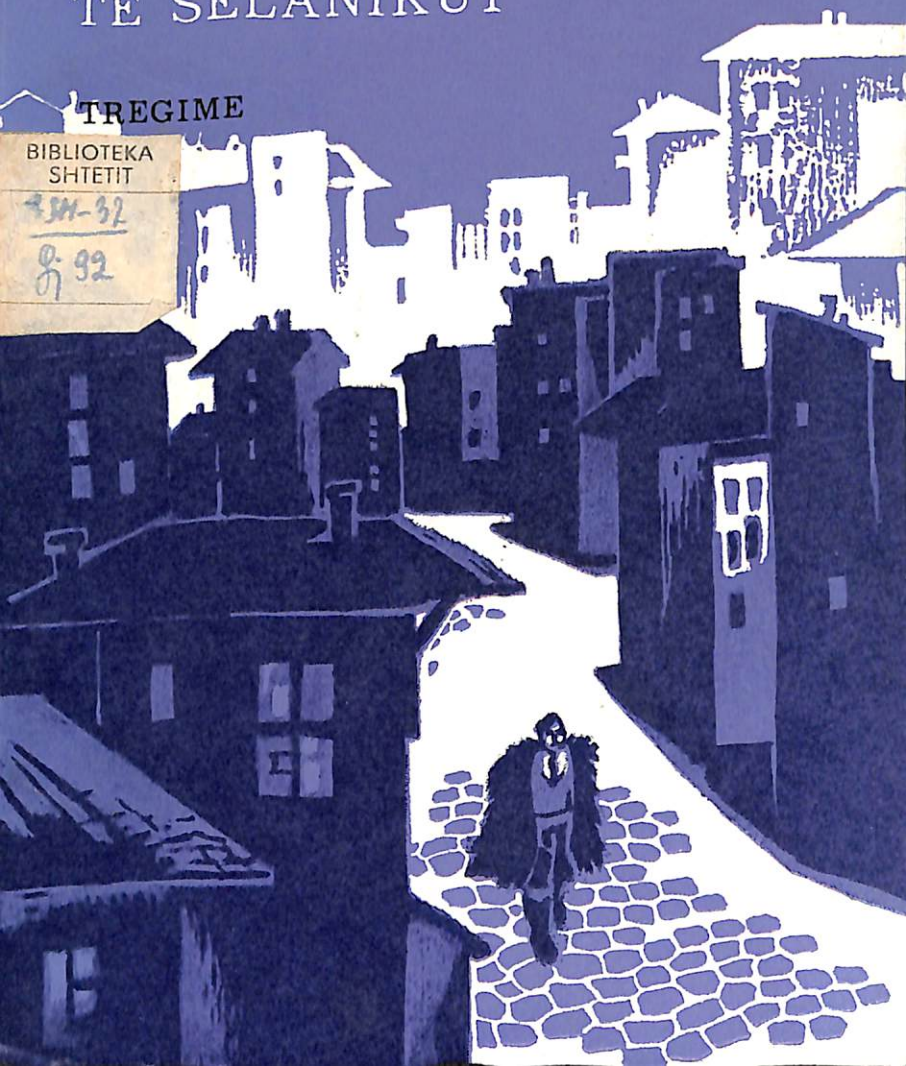
NË RRUGËN «ÇIMISKO»
TË SELANIKUT

TREGIME

BIBLIOTEKA
SHTETIT

331-32

8-92

NË RRUGËN «ÇIMISKO» TË SELANIKUT

Qyteti grek ka vapë. Kjo verë e vitit 1933 është një nga ato që mbahen mend për thatësirë e për pluhur. Pluhur në rrugët me kalldrëm e sidomos në rrugicat e ngushta të Selanikut, ku nuk ka arritur ende asfalti. Rrugës zbresin barinj të Pindit dhe të Thesalisë me tufat përpara, që shkojnë drej thertoreve. Barinj të me brucat e leshta, në këtë pisk vape duket sikur e nxehin edhe më shumë këtë kohë, që djeg e u përcëllon buzët kalimtarëve. Njërin ndofta e mundon më fort etja e ai është i huaj. I huaji dallon në vendin e tjetrit nga hapi i pasigurt që hedh, nga vështrimi me të cilin do të shohë dhe të përfshijë çdo gjë, nga vetmia që e rrethon ngado që shkon. Vetëm! Dyqanet e bukura të Selanikut nga hyjnë e dalin blerës, zëri i shitësve, zhurmat e shumëllojshme të rrugëve nuk janë për të. Pastaj ai nuk e ka mendjen aty, e ka larg, te ai

vendi i tij, të cilin që shtrënguar ta linte dhe të ikte në dhe të huaj.

*«Në kurbet.
O vajmedet!
Humb vatanin,
Humb një jetë...»*

Kështu thoshte ajo kënga që nuk i ndahej nga mendja atë ditë dhe që e përsëriste me vete për ta pasur si shok me kë të fliste në atë rrugë të Selanikut! Kënga ishte e trishtuar, dita ishte e trishtuar, megjithëse ndriste një diell e hapej një qiell i kaltër e i pastër si asnjëherë. Trishtimi i tij ishte malli për vendin e tij dhe jo më tepër. Hasan Prishtina nuk ishte nga ata që e lëshojnë veten, nuk kishte qenë nga ata që rrezohen. Në jetën e tij nuk kishte pasur rrëzim... Kishte pasur trazira, përleshje, mërzi, gëzime të befta dhe luftë e shpresë. Një jetë e gjallë në luftë... Po ajo kënga që nuk i shqitej nga mendja e përmallonte atë ditë e i digjte sa digjte ai dielli sipër kokës. Krahërorin plagë! Shpirtin plagë! Zemrën të lënduar nga merak për vendin e të parëve të lënë tutje... Ç'bëhej në Shqipëri? Sundonte dhe shtypte Zogun... Kushedi kur do ta shihte vendin! Ai nuk do të kthehej ti shtrinte dorën satrapit, as të pranonte gradë dhe ofiqe... Ai ishte Hasan Prishtina dhe Hasan Prishtinë kishte për të mbetur!

Nëpër rrugë jehoi zëri i bozaxhiut. Bozë dhe limonatë si një kohë, në atë ibrikët e bakërt që ishin një trashëgim turk, në rrugët e Selanikut që po modernizohej. I erdhi ti thërriste atij bozaxhiu, se po i plasnin buzët nga etja, po prapë e la. Ai i

kujtonte vitet e egra të Stambollit, bozaxhinjtë në rrugën e parlamentit, që thërrisnin e përlesheshin njëri me tjetrin kush t'u shiste një gotë bozë deputetëve që u ishte tharë goja nga të hakërriturit atje brenda. Edhe ai kishte pirë në derë të parlamentit e pinin ndofta të gjithë, me përjashtim të dinjitarëve kryesorë, të cilëve bosaxhinjtë u rrinin larg. I erdhni parasysh ajo kohë kur ai nuk pyeste nga dilte fjala e nuk pyeste nga dilte plumbi kur ishte në të mirë të shqipërisë.

... Qylafë e çallma turke në atë sallën e vjetër të parlamentit, që nuk kishte ndërruar shumë nga koha e sulltanëve më të tërbuar të Turqisë, vetëm se kishte veshur përsipër një cohë gjoja evropiane. Ai ishte ndier, me të hyrë atje, si një nga deputetët që do t'i sillte ngatërresa këtij mexhilisi të vjetër, që kishte qenë gjithnjë duhaxhi i sulltanëve. Jo vetëm ai, po gjithë deputetët shqiptarë. Hasan Prishtinës i kujtohet si e shanë Ismail Qemalin në mes të të gjithëve dhe si e fyen më tej... Ai pat nxjerrë koburen për të. Kishte qenë kryekërçyer dhe tani, ndërsa ecte nëpër rrugët e Selanikut, nuk pendohej aspak që kishte vepruar ashtu në atë kohë. I kishte thirrur në dyluftim ata që tërboheshin kundër Shqipërisë dhe shanin shqiptarët. Gazetat turke flisnin me zemërim për këtë deputet kokëngjeshur, që guxonte të mbante një qëndrim të tillë në Turqi. Kundër kujt ngrihej ai? Kundër Turqisë? Po a e dinte ç'ishte Turqia? Shqipëria nuk do të rronte dot një ditë pa hirin e Turqisë mëmë!

Nuk kishte dashur të mbajë festën e turqve në parlament dhe as të flasë turqisht. I vjen e gjallë ndër veshë thirrja e deputetëve, ajo britma e tyre e potershme për t'i prerë fjalën.

— Turqisht! Turqisht!
— Nuk e marrim vesh atë gjuhë arnautësh!
— Kam me vete përkthyesin! — I ishte përgjigjur Hasan Prishtina.

— Ajo gjuhë arnauti na fyen...
Ky kishte qenë kryeministri, një njeri që Hasan Prishtina e krahasonte gjithnjë me një farë zvarraniku, se mbështetej fort pas tryezës e madje nganjëherë i mbyllte sytë e sikur e zinte gjumi, I hapte i trembur nga duartrokitjet, ose kur salla gumëzhinte nga të bërtiturat dhe mundohej t'u vinte fre deputetëve, që merrnin e jepnin me gjuhë e me duar.

— Shqipja nuk fyen... Është gjuhë e një populli, siç është turqishtja gjuhë e një populli. Është një gjuhë trimash! Trimi kurrë nuk fyen. Shumë-shumë gjuha jonë mund të jetë e ashpër, por ashpërsia na shkon ne shqiptarëve, sepse na kanë trajtuar e na trajtojnë me ashpërsi...

Hasan Prishtina fliste dhe ndiqte me vëmendje përkthyesin, atë burrë në moshë, që përpiquej t'u jepte fjalëve atë theks të fortë që u jepte fjalëve shqip Hasan Prishtina. Ai i përkthente fjalët, po nuk arrinte t'i ngjasë deputetit shqiptar në atë zjarrin që i shpërthente pas çdo fjale. Po kjo nuk kishte rëndësi. Ishte Hasan Prishtina aty. Përkthyesi thoshte fjalët e tij, ato i dëgjonin deputetët nga ai, ndërsa për të parë shihnin Hasan Prishtinën.

— Ç'kërkoni ju shqiptarët?
Oh, sa herë është bërë kjo pyetje? Sa herë e kanë dëgjuar veshët e plakur dhe tërë ankth të deputetëve turq! Sa herë e kanë dëgjuar ato mure të trasha! Me qindra vjet është përsëritur ajo! Përpjekja shqiptare ka qenë një shqetësim që e kishte munduar çdo çast perandorinë, hap pas hapi! Hasan

Prishtina kishte dëgjuar njëherë se njëri nga udhëheqësit e shtetit turk kishte thënë: «Arnautllëku na ka nxjerrë aq ngatërresa sa më mirë të mos e kishim pushtuar para pesë shekujsh. Jo të mos e kishim pushtuar po edhe t'i kishim dhënë diçka nga tokat tona veç të qetë të na linte. . .»

Një fjalë goje! Një shaka prej të mëdhenjsh që duan të tregohen të zgjuar!

Parlamenti kishte një histori të gjatë e ajo zgjatëj tërkuzë në ato mbledhjet që nuk bënin gjë tjetër veç ndiznin gjakrat e njerëzve. Deputetët shqiptarë e ndienin veten më të fortë, se pas tyre ishte kryengritja e Shqipërisë. Atij që kërkonte ta zvogëlonte atë, Hasan Prishtina i kujtonte aty për aty emrat e Hafëz pashës, Mahmut pashës dhe Dervish pashës, që ishin mbuluar me turp në Veriun shqiptar.

— Ç'kërkoni ju shqiptarët, pra?!

— Mëvetësinë!

Deputetët turq dhe kryeministri marrin një pamje prej të habituri, pamjen e njeriut të çuditur, që pyet se mos ka të bëjë me ndonjë të çmendur. «Pse, a nuk e kanë mëvetësinë shqiptarët? — pyesin ata me vete. — Ky millet gjithnjë ka qenë më vetë! Kur i kemi marrë një grosh na ka vajtur buza prapa! Kur i kemi marrë një nizam, ne e kemi ditur sa kemi vuajtur! Kur i kemi vënë një ligj, ne e kemi ditur ç'kemi hequr! Arnautllëku ka qenë fatkeqësia e Turqisë dhe asgjë tjetër!»

Zgjatën orët dhe ditët e mbledhjeve të parlamentit e të gjithëve u duket se ato i zgjasin deputetët shqiptarë. Çdo gjë duhet të ketë një fund, çdo gjëje i duhet gjetur fundi dhe kryeministri turk mendon se ia gjen fundin edhe Hasan Prishtinës. Ndoft-

ta e mbyll gojën po ta bëjnë ministër... Eh, çfarë shakaje! Eh, si shpërthen Hasan Prishtina pas kësaj shakaje... Po kush i ngjet sot atij kryeministrit të fjetur turk? Zogu! Ahmet Zogu, që shtiret sikur të ofron një karrike dhe të ofron një plumb... Zogu, po Zogu nuk rri ashtu i pëngjumur si ai! I mban sytë katër! Është si një shpend grabitqar...

Zëri i bozaxhiut... I kujtohet ajo ditë në të dalë të parlamentit. Një bozaxhi i mjerë pret te dera të shesë diçka. Ai lutet me gotën e bozës në dorë. E shtyjnë rojet e ai lufton të shesë bozën, pa pyetur për talljet dhe të sharat.

— Arnaut! — ia bën dikush dhe tregon bozaxhiun me gisht.

Hasan Prishtina nuk e lë të kalojë deputetin turk. E shtrëngon fort për krahu dhe e ndal në vend.

— Arnaut je ti? — e pyet bozaxhiun.

— Jo! — ia bën tjetri dhe tund kokën me frikë...

— Dëgjon, efendi? Ky nuk është arnaut! Arnautët nuk katandisen kështu! — i thotë me të ashpër Hasan Prishtina turkut dhe i lëshon krahun.

Ecën rrugës dhe nuk e di pse i duket se dikush e ndjek hap për hap. Kthehet dhe sheh një njeri të çalë me njërin sy të lidhur, që ka ndaluar në një anë e bën të ndezë cigaren. Ecën tutje dhe e harron atë njeri, që nuk i sjell ndër mend asgjë. Shtyhet nëpër ato rrugicat me pluhur të Selanikut dhe shkund rrobet nga një makinë që ecën me vërtik dhe e bën rrugën mjegull. I duket se shkund pluhurin nga kujtimet e tij e sjell në jetë ata njerëz dhe ato ngjarje që e ngritën në këmbë Shqipërinë. Rri ngjitur me Bajram Currin dhe i ankohet se ia hoqën mandatin e deputetit.

— Ty ta hoqën, popullit nuk ia heqin dot!

Është maji i vitit 1912. Behar, të nxehtët si kë-
të ditë!.. Një të nxehtë shqiptar që lind nga krisma
dhe nga duhma e pushkëve të kryengritjes së madhe.
Mbushur Juniku me qeleshe të bardha, e ato janë
shpresa e Shqipërisë!

— Kallaballëk i madh, o bacë!

— Erdhën të provojnë gishtin e pushkës!

Bajram Curri e ka çuditur gjithnjë. Ajo qetësia
e tij e fuste në mendime Hasan Prishtinën. Shpesh
ai thoshte me vete se qetësia e bacës ishte siguria për
të ardhmen e vendit të tyre.

— Folju një fjalë, bre Hasan, se ti je i fjalës.

Hasan Prishtina ngrihet, por mendon se sa punë
bën ai me të folur, po aq bën edhe Bajram Curri me
të heshtur. Plaku kishte një heshtje që fliste thellë,
thellë. Populli ishte mësuar me atë gjuhën e tij të
heshtjes. Bajram Curri thoshte një fjalë, dhe aq
mjaftonte. Kjo fjalë çonte përpara mijërat e malësorë-
ëve, që nuk pyesnin ku e kishte çerdhen vdekja...

— Shqiptarë! A na shtron ari i botës?

— Paj besa, kurrë jo!

— A ta lypim lirinë?

— Jo, sa të jenë diell e hanë!

— Kah t'ia mbajmë?

— Pushkën tunkut!

— A na mund mënia e armikut?

— Kurrë, për këtë besë që ka shqiptari!

— Atëherë pushkën, pra!

Ulet përbri Bajram Currit dhe e sheh me bisht
të syrit. Kishte folur ndër parlamente të huaja, ki-
shte folur me prijës të huaj e me njerëz të posteve të
larta dhe kurrë nuk ishte druajtur se mos kishte ga-
buar. Para Bajram Currit druhej... Mustaqet e bu-
kura të plakut sikur shkëlqejnë nga një gëzim, që i

është hapur në tërë fytyrën, dhe Hasan Prishtina qetësohet. Nuk ka gabuar dhe ka folur si duhet. I ndrit fytyra bacës...

— Të lumtë goja, bre Hasan!... Bilbili këndon në të ri, ti ke për të mbetë bilbil edhe në pleqëri...

Bajram Curri ngrihet e pastaj nuk shkon shumë dhe ia nisin pushkët. Ato krismat i kujtojnë se Bajram Curri nuk rron më dhe ai trishtohet prapë. E vrau ai, ai... Në rrezik të madh kishte qenë edhe vetë e mezi kishte shpëtuar në Shkëlzen, në Bradashnicë dhe në Thep të Gjolve... 14 xhandarë pas Hasan Prishtinës, që duan ta çojnë gjallë a vdekur ndër këmbët e mbretit. 14 xhandarë që turren andej nga strehohet Hasan Prishtina dhe nuhasin zjarret e shuara nëpër shpella.

Ç'moshë kanë ato zjarre? Ç'kohë u ndezën? Xhandarët janë kokëtrashë dhe nuk mund të llogarisin gjër aty ku shtyhen zjarret e kryengritësve shqiptarë... Zjarret janë tepër të vjetra për xhandarët që i numërojnë ditët me gishta... Hasan Prishtinën e kërkojnë shpellave, atë e mban populli në konak! E kërkojnë në konak e ai e gdhin ditën në shpellë... Kapërcen shtëpi më shtëpi e fis më fis...

— A ti je Hasan Prishtina?

— Hasan Prishtina më thonë! — kaq i duhet për të kapërcyer shtëpi më shtëpi e fis më fis. Me këtë emër ai mund të kapërcejë gjithë Shqipërinë e t'u ikë xhandarëve të Zogut... Kapërcen shtëpi më shtëpi, po ajo që lë prapa nxjerr tym. Kapërcen fis më fis, po fisi që lë prapa shkretohet... Hasan Prishtina e sheh që duhet të shkojë në dhe të huaj. Populli e mbrojt pa marrë parasysh shkatërrimin e vet, po ai nuk do ta shkatërrojë popullin. Do të vijë dita që do të kthehet, dhe atëherë nuk do të ketë dert se e dëm-

ton popullin. Atëherë do të fillojë lufta kundër tiranit.

Ai i çali e ndjek prapë. E ndjek apo i bëhet Hasan Prishtinës? Do të kishte shkuar pa i kushtuar vëmendje sikur të mos i kujtohej që ai ishte i veshur me një setër të trashë, apo një farë palltoje. Pallto në pisk të vapës?! I bëhet se tre të tjerë rrinë pas çalamanit dhe duket se kanë të bëjnë me të. Dyshon, po megjithatë ndalon kur i thërret çalamani.

— Si je Hasan Prishtina?

«Qenka shqiptar! Sa mirë!...»

— Të paçim, burrë! Si je?

— Hoqa keq të të gjej...

— Hajërli, për çfarë? — pyet Hasani i habitur.

— Për të të lënë një porosi: «Shqipëria po të pret!» Kështu më thanë kur u nisa.

— Sa të jetë Ahmet Zogu, nuk kam vend në Shqipëri!

Tjetri kafshoi buzën e buza sa nuk iu përgjak.

— Pse e kafshon buzën, o byrazer?

— Syri... Erdha ta shëroj këtu, po m'u bë më keq... Ja, shihe...

Hasan Prishtina nuk luajti, po pa që tjetri u afrua. U afrua dhe ngriti atë shkopin që pat në dorë...

— Ej, ej... — ia bëri Hasan Prishtina pa marrë vesh ç'donte me atë shkop ai njeri. Kaq tha. Pastaj ndjeu të shtime me armë dhe një therje të fortë pas shpine. Nuk u rrëzua, po shkoi duke u mbështetur pas avllive gjer te një mur që e vishte shemasheku. I hodhi një sy të turbullt rrugës nga po iknin ata që kishin qëlluar mbi të dhe pa çalamanin që hiqte lidhësen e zezë nga syri. Përpëliti sytë me një rënkim të lehtë dhe tha:

— O nënë! Mos më harro!

— E kishte më Shqipërinë, dhe ajo kurrë nuk e harroi...